

Úton a drámák felé

■ A. P. Csehov. *Unalmas történet. Elbeszélések 1887–1891. Szerkesztette Goretity József. Fordította Devecseriné Guthi Erzsébet, Goretity József, Lányi Sarolta, Rab Zsuzsa, Szöllösy Klára. Osiris Kiadó, Budapest, 2005. 735 oldal, 4580 Ft*

Az Osiris Kiadó Csehov-sorozatának második kötete megjelenésekor még szembetűnőbb, mint az első kötetnél (Osiris, 2004), hogy A. P. Csudakov 1971-ben született monográfiája a mai napig meghatározza a Csehov-kutatást, az életműről alkotott képünket. Az orosz kutató ugyanis – az író poétikai útkeresését állítva a középpontba – úgy látja, hogy éppen az 1887–88-as év (a gyűjtemény nyitóéve) jelent fordulópontot az alkotó pályáján, ugyanis ekkor a korábbi, szubjektívnek nevezhető elbeszélő módot az objektivitás váltja fel (a hős nézőpontja és szava uralkodik). A legújabb magyar Csehov-kiadás tehát visszafelé halad az időben, amikor a késői, a szimbolizmus határterületén született elbeszélések után az ezt megelőző korszak (1887-től 1891-ig) kispikái alkotásait tárja elénk.

Az objektivitás kérdése Csehovot egyébként élénken foglalkoztatta, levelezéséből is következtethetünk rá, hogy poétikai elveiben mindig is egy független, az értékeléstől nyíltan tartózkodó szerzői pozíció szerepelt. Ezzel magyarázható, hogy több (Ny. Lejkinhez, az *Oszkolki* [Szlánkok] című lap szerkesztőjéhez írt) levélben is elavultnak, nem megfelelőnek tartja az első személyű irodalmi alkotásokat, legfőképp a levél- és naplóformát. Ennek tudatában talán meglepő, hogy Csehov az 1887–1891-ig terjedő időszakban is előszeretettel alkalmazza a valomásos formát, igaz, azt minden esetben a korlátozott kompetenciájú „hőshöz” utalja. A kötetben található például az erre a paradigmára épülő *Egy lobbanékony ember feljegyzéseiből* vagy az *N. N. úrhölgy elbeszélése* című remekmű, de több más elbeszélés is az egyes szám első személyű mesélés, visszaemlékezés illúzióját kelti: *A pezső* esetében egy „jöttment”, az *Egy esetben* egy postakocsi, a *Gonosztevőkben* „a szemtanúk”, *A régi ház* című alkotásban pedig egy „háztulajdonos” a hős-mesélő. A visszatekintés újraértékelést is jelenthetne – mondhatjuk M. Drozda nyomán –, mivel a visszatekintés alanya (és gyakran hőse) retrospektív módon elemzi a korábbi eseményeket, bizonyos szempontból rendezi, sőt újratereket az általa leírtakat. Csehov hősei azonban rendre lemondanak erről a tágabb elbeszélői horizontról, így marad az ironia és a komikus vagy éppen tragikus (általában a kettő együttesen) szituációk drámai érzékeltetése.

A fenti, gyakran alkalmazott, emlékezésem alapuló szerepjáték sorába tartozik a kötet kiemelkedő darabja, az *Unalmas történet* (*Egy öregember feljegyzéseiből*) is. Az elbeszélés eredetileg „A nevem és én” címet kapta, ami (talán túlságosan is) egyértelműen utal az idős orvosprofesszor, Nyikolaj Sztjepanovics dilemmájára: az egyetemi állás, a tudományos karrier, a családban elfoglalt státus mind-mind elégtelenek az élet úgynevezett végző kérdéseinek megválaszolására. Nyikolaj Sztjepanovics poétikai értelemben megvalósítani látszik a szépirodalmi önéletrajzzal szembeni elvárásokat, amennyiben képes az események felett állva, jelenbeli tudata és múltbeli célkitűzései alapján összesíteni. A mérlegelés eredménye azonban felettébb szánalmas a professzorra nézve, hiszen a mű végén Kátya, a nevelt lánya kérdésére („Mitévő legyek?”) csak suta mondatot mond, válasza nincs. Lev Sesztov, a századforduló filozófusa szerint a válasznélküliség beismerése ebben az elbeszélésben különös jelentőséggel bír, mert – véleménye szerint – ezáltal Csehov (Dostojevszkijhez hasonlóan) nagy lépést tesz a XIX. századi humanus (alhumánus) eszmék az irodalomban történő uralkodásának megtörése felé. Mindennek a jelentőségét akkor érthetjük meg igazán, ha a XX. század prózapoétikai törekvései felől újraolvassuk Csehov műveit. Viktor Jerofejev a szovjet irodalom felett mondott halotti beszédében például egyenesen azt állítja, hogy a XIX. század „hipermoralizmusa” „túlságosan gyakran sodorta az orosz irodalmat az esztétikai feladatoktól az egyértelmű ígérhetőség területére” (*Halotti beszéd a szovjet irodalom felett*). Éppen ezért a modern kori orosz prózában talán még nyilvánvalóbbá vált az eldöntetlenség, a nyitott vég poétikai szükségszerűsége.

De visszatérve a Csehov-korabeli kritikákra, az elbeszélések kortárs recenzensei (nemcsak az *Unalmas történet*, hanem többek között *A fogadás* vagy *A feleség* című alkotások kapcsán is) ellenkezőleg értékelték az eszmenélküliséget, az általános, nagy eszme hiánya többnyire vádként hangzott el, és innen csak egy lépés volt a Csehov-írók kilátástalan hangulatát, pesszimizmusát emlegetni. Pedig az író igyekezett kerülni a reménytelenséget. Még a tőle sok vonatkozásban eltérő természetű és alkotói habitusú Lev Tolsztojjal is próbált azonosulni. Tolsztoj erőteljesebb ideológiai hatása körülbelül az 1886 és 1892 közötti időszakra esik, tehát éppen a kötet által bemutatott korszakra. Mégis érdekes megfigyelnünk, hogy a tolsztojánizmusból való későbbi kiábrándulás nyomai már ezekben az alkotásokban is fellelhetők rejtett polémia formájában (*Találkozás, A tilinkó*). Csehov tehát már ekkor idegenkedik a verbalizált, humanista eszméktől, a szahalini utazás után pedig végképp értelmetlennek látja a kiállást mellettük. Inkább az egyén, az életút, az individualista megközelítési mód izgatja, amihez nagyszerű terep kínálkozik a drámában.

És hogy miért is emlegethetjük a drámát egy prózakiadás kapcsán? Azért, mert a kötet jó néhány elbeszélése egyfajta előkészületnek tekinthető a drámaírás felé. Csehov „készülődése” különösen jól látható a magyarul először ebben a kötetben olvasható írásokban. A *Napfogyatkozás előtt* dramatizált formája, a *Moszkvában* című elbeszélés pedig tematikája miatt (a „moszkvai Hamlet” monológját olvashatjuk) előlegezheti a későbbi drámákat. A *Tavasszal* és a *Kényszerű bejelentés* esetében pedig mintha sejteni is vélhénk, hogy minek az előmunkálatai folynak éppen: az előbbi elbeszélés *A dohányzás ártalmasságáról* szóló egyfelvonásossal mutat rokonságot, az utóbbi a *Jubileum* komikumával kísérletezik. Nyereség tehát, hogy erről is tudomása lehet a magyar olvasónak, és az is, hogy egy igényes kiadás, (az első kötethez hasonló) gazdag jegyzetapparátus segíti eligazodni a kispika legnagyobb XIX. századi mestere remeikeiben.

Magyar színházi hét a bukaresti Odeonban

Lapunk megjelenésével egyidőben, március 17-én mutatják be Bukarestben, az ODEON Színházban THURÓCZY KATALIN: *Joí, megafoj* című kétfelvonásos tragikomédiáját RADU AFRIM rendezésében. A magyar színházi hét keretében hétfőn, 13-án felolvasóestent mutatnak be Thuróczy Katalin *Istenek vacsoráját*, kedden volt *A gyertyák csönkig égnek* bemutatója Rodica Mandache rendezésében, csütörtökön Thuróczy Katalin *V. Évszázad* című drámakötetét mutatták be. A műveket Anamaria Pop fordította magyarra.

A könyvkritikai rovat megjelenését a Magyar Szak- és Szépirodalmi Szerzők és Kiadók Reprográfiai Egyesülete támogatja.

„A labirintus én vagyok”

■ Baka István: *Versek. Tiszatáj Könyvek, Szeged, 2003. 475 oldal, 2850 Ft.* ■ Baka István: *Próza, dráma. Tiszatáj Könyvek, Szeged, 2005. 337 oldal, 2800 Ft.* Baka István művei. A szöveget gondozta: Bombitz Attila

Baka István legújabb és eddig legteljesebb életműkiadásáról írva szereptevésztés lenne a költő érdemeit mérlegelni. Maga a teljes kiadás igénye is azt mutatja, hogy Baka költészetét a legjobb úton halad a kanonizálódás felé. Hiszen halála óta eddig már két kiadásban is megjelentek összegyűjtött versei: előbb a Jelenkornál, 1996-ban – még a szerző összeállításában, *Tájkép fohással* címmel –, majd a *Magyar költészet kincstárában* Kormos Istvánnal közösen. A mostani, minden eddiginél telje-

dott költői monológok is. Ezek azonban a felületes olvasónak is feltűnő evidenciák. A próza vagy a dráma költői – és a versekéhez nagyon is hasonló – képalkotása azonban már az együttes, folyamatos olvasás élménye. A szöveg helyenként prózaversszerű ritmusa és metaforikussága, a szimbólumokban, visszatérő motívumokban gondolkodás, mint tesztem azt az *En, Thészeusz* labirintusainak leírásában: „Fekszem Ada mellett, (...) és a labirintusokra gondolok, melyeket egy nap alatt bejártam. Az *egyes* labirintusra, amely a kemencei erdő méhétől és télborotválta ágycától vezetett a vasúti sorompó szikéjéig, amely elvágta a születés előtti léttel összekötött út köldökzsinórját; a *sötét* labirintusra, amely zegzagos folyosókon, életem első két év-

képalkotás és a fikció közelségének gondolatához vezet. Már a korai Baka-versekben is teret alkotnak a metaforák: a táj a szenvedő Krisztus teste, a közönyös Isten arca lesz („A szél Isten szakállja, leng, / ördögmancs – ág, cibálja, / s jönnek az Úr angyalai: / a felhők bamba nyája.” *Sátán és Isten foglya*), vagy a sorsunkra kártyát vető Úr és Sátán játéka. (Az utóbbi motívum mint téma, meg is jelenik az egyik legkorábbi, *Vasárnap délután* című novellában.) De a sorshelyzet, a szubjektum és a tér egymással megfelleltetéséről még sok Baka-vers tanúskodik, épp a legjobbak közül: az *Átutazóként* váróterme (egyébként ez a mű is ihletett novellát – de ez esetben a költemény és a próza tere nem egyezik meg: csak hangulati felütést szolgál a vers); a *Hurok-szonett* erdője („Erdő vagyok – eltévedek magamban” – és mennyire összeeseng ez a *Thészeusz*nak a címében idézett kezdősorával!); a *Tájkép fohással* havas vidéke, amely fehér lapra gépelt szavakká változik („Vonnul a téli szürke menny, – / mögötte ki hajol / a gép fölé”). Nem lehet véletlen, hogy Baka épp a nem hagyományos értelmű, hanem személyes szerepversek, a Yorick, a Hány, a Sztjepan Pehotnij nagy korszaka előtti időszakban, a 80-as években írta ezeket a vers és novella párbeszédéből kialakuló műveket (az utolsó 1990-ben jelent meg, a fenti „hősök” köré épp ekkoriban alakulnak egész ciklusok, az addig csak elszórtan megjelenő szerepversek felhasználásával, továbbgondolásával). Akkor apadnak el a novellák, amikor a versbeli képi világ, a versben megalkotott lírai én, szerep létrehoz egy a versen kívüli, a versek közti térben lebegő hátteret (és „hát-időt” – játszhatunk tovább a szavakkal). Ami több mint metafora vagy szimbólum, inkább lehetőségek köre, amelyet a költő teremt, egyszersmind kiaknáz, értelmez a képalkotásában: Helsingör (a korábbi, *azonos* című versben még a leírás tárgya, a későbbiekben viszont már kvázi-jelenlétű hivatkozási pont); a moszkvai metró, a Nagyszínház, Leningrád-Szentpétervár. Mindez már nem teremtett tér, hanem ismert fiktv-létező hely, nem hasonlított, hanem hasonlító a képalkotásban: „Ha minden széthull benned kívüled / S vacog a lelked mint egy pirogárus / A Néva-paton s úgy zibong fejed / Mint délután a Balti pályaudvar / És ered aluljáróim át / A fáradt vér özőnlök egyre sildes / Sapkában munkából jövet s lohol / Hogy le ne kesse szíved vonatát.” (*Ha minden széthull*)

Az új (majdnem) teljes kiadás azt mutatja, hogy kezdjük más szemmel látni Bakát: a kritikák ideje lejárt, ahogy a megemlékezések is (az emlékkötet még 2000-ben napvilágot látott). A hangsúly – ahogy már a róla megjelent késői összefoglaló tanulmányok is ebbe az irányba mutattak – most már az életmű mint lezárt egész értelmezésére, elhelyezésére kerül.

Az Alexandra Pódium 11. heti ajánlója

- (Nyugati tér 7.)
- március 18., szombat, 17 óra
Filmklub – Filmbejátszásokkal tarkított kötetlen beszélgetés *Goda Kriszta Csak szex és más semmi* című filmje kapcsán. Vendégeink: Schell Judit, Kálomista Gábor (producer). Házigazda: Ozsda Erika
 - március 19., vasárnap, 17 óra
Csáki Judit vendége Lengyel Péter író
 - március 20., hétfő, 19 óra
Mozart – Bartók – Kocsis Évfordulók és hétköznapi beszélgetés Kocsis Zoltánnal Házigazda Kovács Géza, beszélgetőtárs Mácsai János
 - március 21., kedd, 18 óra
Hódolat a múlt bölcsőinek – előadás keretében Páls István bemutatja és dedikálja új, *A filozófia története* című könyvét. Házigazda a Literatura Medica Kiadó
 - március 22., szerda, 17 óra
Jóra nevellek?! Az Ec-Pec Alapítvány előadás-sorozata szülőknél és pedagógusoknál. Téma: *Hogyan válasszuk gyermekeinknek óvodát, iskolát?* Patyi Erika előadása. 20 óra – Konrad György Irodalmi Klubjának vendége Matyi Dezső, az Alexandra Kiadó tulajdonosa. Moderátor: Kőrössi P. József
 - március 23., csütörtök, 19 óra
N.J.azz Klub – Nagy János zeneszerző és vendége Balázs Gergely (hegedű)

Michael Milburn Foster munkája

sebb kiadás is az előbbi alapján készült, de az első, a verseskötet függeléké kiegészíti ezt: a gyűjteményes kötetbe fel nem vett, az alkalmi, a tréfas versekkel és a vázlatokkal, töredékekkel. (Azon el lehet rágódni, hogy igaza volt-e Bombitz Attilának, amikor a zsenéket kihagyta a kötetből. Egyrészt érthető a szerkesztői szándék, hogy ezeket a „Baka előtti Baka-verseket” kiszűrje. Kérdés azonban, hogy mennyire tekintjük ezeket az életmű részének. Másrészt viszont valahol, valamikor ezeket is közzé kellene tenni: a gyűjteményes kötet lenne erre a legalkalmasabb. Ha a félkész változatok bekerültek, indokolt lett volna a korai verseket is bevenni. Vagy nyolc-tíz év múlva újabb, „még teljesebb” kiadásra lesz szükség?) A verseskötet azonban csak az első része az életműkiadásnak: ezt folytatta tavaly a novellák és drámák gyűjteménye, és még két további rész megjelenése várható, a műfordításoké és a publicisztikáké.

A közös kiadásban újra rácsodálkozhatunk, hogy mennyire organikus egészet alkotnak az életmű egyes részei. A műfordítás és a költészet kölcsönhatása, amely a *Sztjepan Pehotnij testamentumának* fiktív fordításában érte el csúcspontját, Baka esetében már-már közhelynek számít. A novellák kiegészítő-bevezető, azoknak mintegy tematikus vázát adó versek is erre az egységben gondolkodásra mutatnak rá, ahogy *A völgy felett lebegő lány* című drámában fel-

tizedében kanyargott, (...) zászólkkal, transzparenssekkal álcázott kelepécken át, melyek mélyén robbanásra váró aknák lapulnak; s a harmadikra, amely egyenes is, sötét is, mégis fénylő asszonyi labirintus.”

Úgyanezzel a novellánál maradván: a programadó vers, a *Thészeusz* és az elbeszélés összehasonlítása során azt láthatjuk, hogy a prózánál sokkal sűrűtettebb vers egzisztenciális problémát képez le az útvesztő és a mítosz terében. A novella pedig ehhez konkrét teret, időt, szereplőket teremt, amelyek aztán további értelmezési lehetőségeket adnak a vers motívumainak: a mitológiai párhuzamnak, a labirintus motívumának, a mítosz többi szereplőinek. A labirintus egy élethelyzetnek (a kamaszkorból épp hogy csak kinőtt fiú magakeresésének) és egy történelmi-politikai szituációnak (56 után vagyunk) a közös képe, egyszerűsége mind a mitológiai történet parafrázisa is. Azonban parafrázisként is kettős értelmű: a magát kereső, ártatlanságát elveszténi akaró fiú-Thészeusz oldaláról sorsdöntő komolyságú. Az elrontott életű – a politika többek közt ezen a ponton szivárog be – elkeseredettségét az itálba fojtó vidéki ideál énektanárnő-Ariadné szempontjából kisszerű, kompromisszumokkal terhes.

A novellákban egymást átható költői és prózai gondolkodás azonban csak az Ariadné-fonal, amely Baka egész életművének labirintusában a